

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЛУМАЧЕННЯ ЦІЛЕЙ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... У сучасних умовах загальноєвропейської і глобальної інтеграції та взаємодії знання іноземних мов і їх викладання визначається як один з пріоритетних напрямів освітньої діяльності держави. Успішна реалізація цих вимог на теренах шкільної освіти в Україні значною мірою залежить від змісту цілей навчання, що виступають невід'ємною частиною професійної підготовки вчителя іноземної мови. Адже, як справедливо підкреслюють Г.В.Рогова та І.М.Верещагіна, від глибини і точності розуміння цілей навчання майбутнім учителем буде залежати тактика навчання іноземних мов [5, с. 23].

Проблема формулювання сучасним учителем цілей іншомовної освіти стає особливо актуальною в умовах запровадження нової – компетентнісної – освітньої парадигми. При цьому межі комунікативної функції іноземної мови розширюються. Іноземна мова як предметна галузь шкільного навчання стає засобом міжкультурного спілкування, інструментом полікультурного розвитку особистості, сприяє її самоусвідомленню як культурно-історичного суб'єкта, котрий пізнає світ у контексті історії розвитку людства та свого народу і тому особливо відповідально ставиться до своєї ролі в цій історії.

Разом з тим іншомовні компетенції, які наразі розробляються як складова змісту загальної шкільної освіти, ще не повною мірою корелюються з виділеними у загальній дидактиці цілями навчання. У зв'язку з цим виникають протиріччя між: інноваційним характером сучасного освітнього процесу і традиційним формулюванням провідних цілей шкільної освіти; усталеним змістом іншомовної освіти, в тому числі цілей навчання іноземної мови (практичної, освітньої, виховної та розвивальної), і потребою в їх модернізації відповідно до поширених у загальноєвропейській мовній освіті компетенцій (лінгвістичних, мовленнєвих, лінгвосоціокультурних, дискурсивних, стратегічних тощо), які формують міжкультурну іншомовну комунікативну компетентність учня; спрямованістю шкільних програм на визначення кінцевих цілей навчання і недостатністю наукових розробок окресленого аспекту в галузі викладання іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Вітчизняні дослідження останнього десятиліття свідчать про активне розроблення головних ідей компетентнісного підходу до змісту іншомовної освіти. При цьому значна увага звертається на тлумачення понять "компетентність", "компетенції", "компетентнісний підхід" (П.О.Бех, Н.М.Бібік, О.Б.Бігич, О.О.Миролюбов, О.Є.Місечко, О.І.Пометун); розкриття сутності іншомовної комунікативної компетентності (І.О.Воробйова, Л.П.Голованчук, Л.В.Калініна, О.О.Першукова, В.М.Топалова), соціокультурної компетентності (С.В.Козак, О.П.Петрашук, Ю.П.Федоренко). Проте вплив компетентнісного підходу власне на формулювання цілей навчання іноземних мов все ще чекає на своє дослідження.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є аналіз змісту цілей навчання іноземних мов на сучасному етапі розвитку іншомовної освіти, розуміння і

врахування яких є принципово важливим у підготовці майбутніх учителів з огляду на запровадження з початку XXI століття компетентнісної освітньої парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження... Звернення останнім часом до компетентнісної парадигми у змісті іншомовної освіти обумовлено цілим рядом об'єктивних обставин, серед яких найбільш значущою, на нашу думку, є наступна. Як відомо, сучасна економічна і культурна ситуації вимагають від людини уміння співіснувати в загальному життєвому просторі, що означає бути здатним будувати діалог з усіма суб'єктами цього простору, уміти налагоджувати гуманітарні міжкультурні зв'язки між представниками різних культур і країн. Важливу роль у цьому відіграє іноземна мова, яка виступає, мабуть, єдиним можливим інструментом, за допомогою якого і стає реальним встановлення зв'язків взаєморозуміння і взаємодії між представниками різних лінгвоетноспільнот. Звідси цілком очевидно є переорієнтація науковців на проблеми міжкультурної комунікації, а точніше, на проблеми підготовки учнів до здійснення в реальних життєвих умовах міжкультурного іншомовного спілкування. Розроблення нової – компетентнісної – парадигми іншомовної освіти вимагає відповідної підготовки вчителів іноземних мов, формування в них готовності успішно реалізовувати компетентнісний підхід у своїй майбутній педагогічній діяльності відповідно до спільних європейських стандартів.

У цьому зв'язку зазначимо, що орієнтиром для організації компетентнісно орієнтованого навчання іноземної мови виступають Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти (2001). Вони були враховані в процесі реформування середньої іншомовної освіти в Україні й знайшли своє відображення у новій програмі з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів (2001). У цій програмі увесь процес оволодіння іноземною мовою зводиться до вирішення однієї великої мети – практичного опанування учнями мовленнєвих умінь на рівні, достатньому для здійснення міжкультурного іншомовного спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні та письмі в типових ситуаціях. Тобто, замість традиційного формулювання кінцевої мети навчання іноземної мови у загальноосвітній школі, вираженого в термінах "цілі навчання" (практичні, освітні, виховні й розвивальні), пропонується єдине інтегруюче поняття – міжкультурне іншомовне спілкування (комунікативна компетенція – в українському перекладі оригінального тексту) [3, с. 3].

Комунікативна компетентність, структура якої в шкільній програмі 2001 р. максимально наближена до Рекомендацій Ради Європи, включає в себе мовні та мовленнєві, соціокультурні та соціолінгвістичні, дискурсивні та стратегічні компетенції. Таким чином, дана програма оперує терміном "компетенції", не вживаючи при цьому термін "цілі". Ця ж тенденція початкового етапу розробки компетентнісного підходу до іншомовної освіти простежується у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2004), де компетентність учнів формулюється в термінах "змістові лінії": мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна (стратегічна).

Варто додати, що у зв'язку з відсутністю в Державному стандарті чіткого виділення цілей навчання іноземної мови їх зміст деякою мірою відображають завдання освітньої галузі "Мови і літератури", спрямовані на формування в учнів стійкої мотивації до вивчення мов та виховання поваги до них, розширення та

активізацію словникового запасу учнів, формування гуманістичного світогляду, моральних й естетичних переконань, толерантного ставлення до різних народів [1]. Як бачимо, шляхом використання терміна "змістові лінії" автори Державного освітнього стандарту намагаються об'єднати ті сутнісні ознаки, які вкладалися в обидва поняття – "цілі" і "компетенції". При цьому мовленнєва і мовна змістові лінії корелюються з практичною метою навчання іноземних мов. Соціокультурна і діяльнісна (стратегічна) змістові лінії лише частково узгоджуються з освітньою, виховною і розвивальною цілями, виділення яких відсутнє у Державному стандарті.

Після виходу Державного освітнього стандарту (2004) постало питання про внесення змін у програми з викладання іноземних мов. Затвердженню вдосконаленої редакції цих програм передувало прийняття в цьому ж році Концепції навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі, підготовленої науковими співробітниками лабораторії навчання іноземних мов Інституту педагогіки АПН України [2].

Особливо важливим для встановлення змісту цільового компонента іншомовної освіти в контексті зазначеної концепції є виділення в ній, крім мовних (лінгвістичних), мовленнєвих, соціокультурних, соціолінгвістичних і загальнонавчальних компетенцій, ще й чотирьох традиційних цілей навчання іноземних мов – практичної, виховної, освітньої і розвивальної, хоча зміст цих цілей, на жаль, не розкривається. Визначені в концепції види компетенцій формують комунікативну компетентність учнів, яка виступає практичною метою навчання іноземних мов, є основною й означає оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування, розвиток умінь використовувати її як інструмент у діалозі культур. Щодо виховної, освітньої і розвивальної цілей, то, відповідно до концепції, всі вони реалізуються в процесі досягнення основної практичної мети і сприяють таким чином всебічному розвитку особистості учня.

Отже, можемо зробити висновок, що затвердження в 2004 р. Концепції навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі стало початком поступового повернення до виділення чотирьох цілей навчання в межах компетентнісного підходу до мовної освіти.

Варто наголосити, що відмова від конкретного формулювання цілей навчання іноземних мов упродовж 2001–2005 рр. (коли в шкільній практиці використовувалась програма 2001 р., побудована суто на виділенні окремих компетенцій) не отримує сьогодні безумовної підтримки, а, навпаки, в межах діючої компетентнісної парадигми поступово посилюється тенденція до повернення до чотирьох цілей навчання, яка закріплюється в новій редакції шкільної програми, виданій у 2005 р. Ця редакція базується вже не лише на формуванні в учнів певних видів компетенцій (комунікативних і загальних), а й на реалізації освітньої, виховної і розвивальної цілей у процесі досягнення головної (практичної) мети навчання.

Зміст освітньої мети в редакції програми 2005 р., на відміну від шкільної програми 1991 р. (з традиційним виділенням цілей навчання іноземних мов), збагатився формуванням в учнів таких особистісних якостей, як усвідомлення функцій іноземної мови в навчальному процесі й у суспільстві; розуміння особливостей власного мислення; залучення учнів до діалогу культур (іншомовної та рідної); умінь використовувати в разі необхідності різноманітні стратегії для задоволення дидактичних потреб (працювати з книжкою, підручником, словником,

довідковою літературою, мультимедійними засобами тощо) [4, с. 4–5].

Виховна мета в редакції шкільної програми 2005 р., порівняно з першою національною програмою (1991 р.), також тлумачиться значно ширше. Якщо в програмі 1991 р. передбачалося формування лише таких якостей, як працьовитість, наполегливість, уважність, самостійність, то нова редакція наголошує вже на вихованні в учнів позитивного ставлення до іноземної мови як засобу спілкування, поваги до народу, носія цієї мови, толерантного ставлення до його культури, звичаїв і способу життя; культури спілкування, прийнятої в сучасному цивілізованому світі; емоційно-ціннісного ставлення до всього, що нас оточує; розуміння важливості оволодіння іноземною мовою і потреби користуватися нею як засобом спілкування [4, с. 5].

Щодо розвивальної мети навчання іноземних мов, то, відповідно до редакції програми 2005 р., вона передбачає формування у школярів мовних, інтелектуальних і пізнавальних здібностей; готовності брати участь в іншомовному спілкуванні; бажання до подальшого самовдосконалення в галузі володіння іноземною мовою; уміння переносу знань і навичок у нову ситуацію шляхом виконання проблемно-пошукової діяльності [4, с. 5]. Такий перелік умінь та здібностей, що входять до змісту розвивальної мети навчання іноземних мов, свідчить про значне посилення уваги до її чіткого виділення і формулювання в контексті нині поширеного компетентнісного підходу (щоб внести ясність, зауважимо, що у шкільній програмі 1991 р. розвивальна ціль іншомовної освіти згадувалася побіжно й обмежувалася лише тезою про необхідність розвитку пам'яті учнів).

Слід підкреслити, що визначені в діючій шкільній програмі (2005 р.) освітня, виховна і розвивальна цілі навчання іноземних мов є складними утвореннями, досягаються в комплексі і підпорядковуються головній меті, яка тлумачиться як формування в учнів комунікативної компетентності, базою для якої є комунікативні вміння, сформовані на основі мовних знань і навичок. Причому ці комунікативні вміння в новій редакції програми (2005 р.) дещо розширені, порівняно з тими, які подаються в програмі з іноземних мов 2001 р. Вони, крім умінь здійснювати усномовленнєве і писемне спілкування, розуміти зі слуху зміст автентичних текстів, читати і розуміти автентичні тексти різних жанрів, включають ще додатково вміння адекватно використовувати досвід, набутий у вивченні рідної мови, розглядаючи його як засіб усвідомленого оволодіння мовою іноземною, а також використовувати в разі необхідності невербальні засоби спілкування за умови дефіциту наявних мовних засобів.

Таким чином, прийняття редакції програми 2005 р. свідчить про доцільність повернення до визначення кінцевих результатів навчання за допомогою поняття "мета навчання" і передбачає, окрім компетенцій (комунікативних і загальних), ще й чітке формулювання освітньої, виховної і розвивальної цілей навчання іноземних мов. До моменту появи цієї редакції програми у змісті іншомовної освіти спостерігалася, як уже згадувалося, тимчасова відмова від традиційного формулювання цілей шкільного навчання і превалював перехід виключно до розвитку компетенцій. У зв'язку з цим постало питання, чи слід відмовитись від традиційно існуючих у дидактиці цілей навчання і перейти до виділення компетенцій, чи варто продовжувати використовувати традиційні цілі навчання, а компетенції визначати як засіб досягнення цих цілей.

Відмова від традиційного виділення цілей навчання іноземної мови, як показала

практика, виявилася непродуктивною, що зумовило необхідність уточнення концепції іншомовної освіти. Редакція шкільної програми 2005 р. позначила суттєвий крок у розвитку змісту іншомовної освіти, який засвідчує важливу роль цільового компонента як постійного системоутворювального чинника змісту освіти, базового для будь-якої освітньої парадигми.

На нашу думку, компетентнісний підхід до побудови змісту освіти не повинен і не може бути відірваний від базового (методологічного) поняття "ціль". Цілі навчання виступають складником загальної системи шкільної освіти і, відповідно, визначають зміст навчання іноземних мов. Чітке формулювання у шкільних програмах цілей навчання іноземних мов полегшуватиме організацію вчителями навчального процесу і, разом з тим, сприятиме досягненню такого важливого завдання освіти, як підготовка молодого покоління до життя в умовах багатонаціонального і полікультурного простору.

У контексті компетентнісного підходу до змісту іншомовної освіти важливим моментом у підготовці вчителя іноземної мови є розуміння виділених у новій редакції програми (2005 р.) двох груп компетенцій – комунікативних і загальних, які максимально відповідають змісту компетенцій, визначених у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти. Говорячи про зміст цих компетенцій школярів, не можна не звернути увагу на дещо змінений у редакції шкільної програми 2005 р. структурний склад комунікативної компетентності як практичної мети навчання іноземних мов. Якщо в програмі 2001 р. комунікативна компетентність учнів базувалася на мовленнєвих та мовних, соціокультурних та соціолінгвістичних, дискурсивних і стратегічних компетенціях, то в чинній програмі соціокультурні і стратегічні компетенції віднесені вже до групи загальних компетенцій, які включають знання, безпосередньо не пов'язані з мовою, а також різного роду вміння і навички, що корелюються з певними аспектами освітньої і розвивальної цілей навчання іноземних мов. Так, загальні компетенції у своєму складі охоплюють: 1) декларативні знання, які включають знання світу, соціокультурні знання (вони є основою формування соціокультурної компетенції) і міжкультурне усвідомлення; 2) практичні та міжкультурні вміння і навички, такі як соціальні вміння, навички повсякденного життя тощо; 3) "компетенції існування", які пов'язані з індивідуальними особливостями поведінки, мотивацій, цінностей, ідеалів та типу особистості; 4) загальнонавчальні компетенції (уміння вчитися), що сприяють оволодінню учнями стратегіями мовленнєвої діяльності, спрямованої на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем [4, с. 4].

Такі позитивні, на нашу думку, зміни можна пояснити посиленням на сучасному етапі уваги до розвитку та саморозвитку особистості як суб'єкта діалогу культур і носія колективних та індивідуальних соціокультурних характеристик.

Висновки... Отже, аналіз розвитку цілей навчання іноземної мови в контексті компетентнісної освітньої парадигми свідчить про те, що в ході трансформаційних процесів, які спостерігаються в змісті освіти, цільовий її компонент залишається постійним системоутворювальним чинником такого розвитку. Тому сучасний учитель іноземної мови має орієнтуватися на чітке формулювання цілей навчання в межах компетентнісного підходу до іншомовної освіти.

Подальшого розгляду потребують шляхи впровадження компетентнісного

підходу у зміст іншомовної освіти; забезпечення умов успішної реалізації Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти при конструюванні навчальних програм, складанні підручників; розробка засобів перевірки мовної і мовленнєвої компетентності учнів.

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1 – 2. – С. 5–60.
2. Концепція навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі // English. – 2004. – № 6. – С. 3–8.
3. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Англійська мова. 2–12 класи / за ред. проф. П. Бека. – К. : Шкільний світ, 2001. – 44 с.
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. Іноземні мови. 2–12 класи. – К. : Перун, 2005. – 207 с.
5. Рогова Г. В. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе : пособие для учителя / Г. В. Рогова, И. Н. Верещагина. – М. : Просвещение, 1988. – 224 с.

Анотація

У статті подається аналіз цілей навчання іноземної мови в контексті компетентнісного підходу до змісту іншомовної освіти. Обґрунтовується доцільність врахування вчителем цільового компонента навчання іноземних мов у процесі реалізації ним у своїй діяльності компетентнісної освітньої парадигми.

Аннотация

В статье представлен анализ целей обучения иностранному языку в контексте компетентностного подхода к содержанию иноязычного образования. Обосновывается целесообразность принятия учителем во внимание целевого компонента обучения иностранным языкам в процессе реализации им в своей деятельности компетентностной образовательной парадигмы.

Summary

The article analyses the aims of foreign language teaching in the context of the competence-based approach to the contents of foreign language education. The expediency of taking into account the aim-centred component of foreign language teaching while implementing the competence-based educational paradigm is substantiated.

Ключові слова: цілі навчання іноземних мов, іншомовні компетенції, компетентнісна освітня парадигма, міжкультурна комунікативна компетентність, зміст іншомовної освіти.

Ключевые слова: цели обучения иностранным языкам, иноязычные компетенции, компетентностная образовательная парадигма, межкультурная коммуникативная компетентность, содержание иноязычного образования.

Key words: aims of foreign language teaching, foreign language competences, competence-based educational paradigm, intercultural communicative competence, contents of foreign language education.